

ÚJ KÖNYVEK

Várhegyi Éva: A bankrendszer elfoglalása – Hogyan állítja szolgálatába a bankokat a politikai hatalom?

(Magyar Narancs könyvek, Tea Kiadó, 2023, 254 oldal)

című könyvéről

MÉRŐ KATALIN*

Várhegyi Éva könyve a széles közvélemény számára is közérthetően, de nagy szak-tudással vezeti végig az olvasót azon a folyamaton, amelynek célja, hogy a 2010-et követően hatalomra kerülő Orbán-kormányok minél nagyobb befolyást szerezzenek a magyar bankrendszer felett. A könyv részletesen elemzi a folyamat lépéseit a bank-szektor egyes szegmensei szerint sorra véve azokat. A Magyar Nemzeti Bank (MNB), a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) és az Eximbank politikai „elfoglalásának” elem-zése után azt mutatja be, hogyan került sor a magántulajdonú bankok feletti po-litikai befolyás következetes kiépítésére: Hogyan számolta fel a kormány előbb a takarékszövetkezeti szektort, hogy annak, valamint a Magyar Külkereskedelmi Bank (MKB) és a Budapest Bank (BB) bázisán létrehozza az OTP versenytársának szánt nagybankot, az MBH Bankot? Hogyan jutalmazta, illetve büntette a külföldi tulaj-donban maradó bankokat, hogy „megszelídítse azokat”, illetve milyen az OTP-vel való, ellentmondásos viszonya? A könyv utolsó fejezetében, illetve a könyvet befejező zárógondolatokban pedig a korábban bemutatott tulajdonosi struktúra és működési rendszer által kiépített haveri rendszer sajátosságait és kockázatait veszi számba a szerző.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, G28, P14.

Kulcsszavak: bankpolitika, banktulajdon, tranzitállamosítás, haveri rendszer.

* *Mérő Katalin* egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli kar, Pénz-ügy Tanszék. Email: mero.katalin@uni-bge.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8180-4371>

A kézirat 2023. október 16-án érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.9-10.67>

Abstract

**Review on the book of
Éva Várhegyi: The occupation of the banking system – How the political
power is putting the banks at the service of the political power
(Magyar Narancs books, Tea Publishing House, 2023, 254 pages)**

KATALIN MÉRŐ

Éva Várhegyi's book guides the reader through the process aimed at giving the Orbán governments that came to power after 2010 as much influence as possible over the Hungarian banking system. The book is easy to read for the public yet written with great expertise. The book analyses in detail the steps in this process, broken down by segments of the banking sector. Following an analysis of the political "occupation" of Magyar Nemzeti Bank, Hungarian Development Bank (MFB) and Eximbank, it shows how political influence gained over private banks was consistently built up: How did the government first liquidate the cooperative banking sector in order to create MBH Bank, a large bank intended to compete with OTP, on the basis of cooperative banks, the Hungarian Foreign Trade Bank (MKB) and the Budapest Bank (BB). How it rewarded and punished foreign-owned banks to "tame them", and what its controversial relationship with OTP was. The final chapter of the book, and the concluding reflections, take stock of the peculiarities and risks of the crony system set up by the ownership structure and operating system described earlier.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G21, G28, P14.

Keywords: banking policy, bank ownership, transit nationalization, crony system.

A kérdés, amit Várhegyi Éva könyvének alcímében tett fel, és ami a könyv vezérfonalát adja, semmiképpen nem tekinthető újszerűnek abban az értelemben, hogy a politikai hatalom birtokosai évszázadok óta igyekeznek szolgálatukba állítani a bankokat. Szemléletes példája ennek az 1694-ben magántulajdonú kereskedelmi bankként az angol állam finanszírozására létrehozott Bank of England (BoE) korai története. A BoE alapító okirata szerint a bank működési engedélyét a parlament 11 év után bármikor, egyéves felmondási idővel felmondhatta¹. Az engedélyért cserébe a bank már az alapítás évében 1,2 millió font hitelt nyújtott a kormánynak. A kormány rendre olyankor kezdeményezte a bank engedélyének felülvizsgálatát, amikor pénzre volt szüksége. Cserébe a bank is számos privilégiumot kapott, például az első, 1697-es újratárgyalásnál a parlament megtiltotta új bankok alapítását, és a BoE tevékenységéből származó profitot adómentessé tette. Vagy például a BoE engedélyének a spanyol örökösödési háború finanszírozása miatt kezdeményezett

¹ Ez a rendelkezés egészen 1844-ig, az ún. Peel-törvény elfogadásáig volt érvényben.

1708. évi újratárgyalásánál a bank 400 000 font kamatmentes hitelt nyújtott a kormánynak, amiért cserébe a már létező részvénytársaságoknak is megtiltották, hogy amennyiben több mint 6 tulajdonosuk van, akkor Angliában banktevékenységgel foglalkozhassanak (Borz & Grossman 2004).

Számos hasonló történeti példát idézhetnénk a bankok és a politika összefonódására. Magyarországi példaként a szocialista pártállam egyszintű bankrendszerének banki hitelnyújtási gyakorlatát említhetjük. Ezt éppen Várhegyi Éva elemezte, Kornai Jánosnak a puha költségvetési korlát érvényesülésére vonatkozó kutatásaihoz kapcsolódva. Az 1980-as évek elejének hazai hitelezési sajátosságaira vonatkozó statisztikai adatok átfogó elemzése révén arra a következtetésre jutott, hogy „[a] hitelek elosztása során a gazdaságpolitikai stratégiáját tükröző szempontok, [...] illetve a gazdaságideológiai vagy hatalmi-pozicionális szempontok [...] a hitelmegtérülés banki érdeke ellenében jutnak érvényre” (Várhegyi, 1987:122).

Ha azonban a gazdaságtörténeti példák helyett a jelenkor fejlett és fejlődő kapitalista országainak bankrendszerét elemző szakirodalmat nézzük, akkor a politikának a bankokra gyakorolt hatását jellemzően nem a privát tulajdonban lévő bankok vonatkozásában, hanem leginkább az állami tulajdonú bankok esetére szorítkozva szokták elemezni. Ennek oka nyilvánvaló: az állami tulajdonban levő bankokat a kormányzat által kinevezett és így a politikától függő menedzsmenten keresztül a hatalom könnyen fel tudja használni saját céljai elérésére. Kevésbé jellemző azonban, hogy a hatalom a magántulajdonú bankokat használja fel hatalmi céljai érvényesítésére, politikai céljai finanszírozására. Jól illusztrálja a bankrendszerek és a politika kapcsolatának ezt a sajátosságát Dinc (2005). A tanulmány 43 fejlődő ország adatait elemezve kimutatta, hogy a választási években az állami tulajdonú bankok számottevően nagyobb mértékben növelik hitelezési aktivitásukat, mint a magántulajdonú bankok.

Várhegyi Éva kérdésfeltevése tehát abban az értelemben újszerű, hogy a bankok politikai befolyásolását nem az állami tulajdonú versus magántulajdonú bankok vonatkozásában elemzi, hanem elsősorban azt követi végig, hogy Magyarországon a magántulajdonban lévő bankrendszerre hogyan gyakorol egyre nagyobb befolyást a politikai hatalom. Nem hagyja ki az elemzésből az állami tulajdonú bankokat és a Magyar Nemzeti Bankot sem, így ad teljes képet a témáról, de a könyv zömét a magántulajdonú bankokra gyakorolt politikai befolyás kiépítési mechanizmusának következetes feltérképezése teszi ki. Így tehát nemcsak az alcímben feltett kérdés, hanem magának az egész könyvnek a szemlélete is egyedi, hiszen egy korábban nem vagy alig vizsgált nézőpontból elemzi a bankrendszer és a politikai hatalom kapcsot

latát. Ezzel a hazai bankrendszer fejlődéstörténetének egy sajátos, a közgazdasági és a politológiai szempontokat ötvöző elemzését adja.

A könyv letehetetlenül érdekes olvasmány, bár bőven vannak benne elvileg „száraz” bankszakmai tények és összefüggések, de mindig közérthetően, a nem szakmabeli olvasó számára is élvezetesen bemutatva. Ez nem meglepő, ha ismerjük a szerző munkásságának történetét, kettős jellegét. Várhegyi Éva egyrészt remek bankszakember. A Magyar Nemzeti Bankban töltött éveket követően előbb a Pénzügykutatói Intézetben, majd ennek megszüntetése után a Pénzügykutató Zrt.-ben dolgozott, mindvégig a pénzügyi rendszer, ezen belül is kiemelten a bankrendszer tevékenységét elemezve. Ebből a témából írta akadémiai doktori értekezését is, valamint számos szakkönyvet, magyar és idegen nyelvű cikket és tanulmányt írt a bankrendszer működéséről, sajátosságairól. Másrészt Várhegyi Éva népszerű szakmai közíró, aki rendszeresen jelennek meg cikkei nem a szakmai, hanem a szélesebb olvasókörzönséget megcélzó hetilapokban és folyóiratokban is, a Magyar Narancsban, az Élet és Irodalomban és a Mozgó Világban. Ezekben a cikkekben szintén általában a bankokról vagy a pénzügyi rendszer kérdéseiről ír, de egész más céllal és nézőpontból, mint a szakmai publikációiban. Írásaiban rendre valamilyen aktuális szakpolitikai történet, a közvéleményt is foglalkoztató probléma kapcsán elemzi az adott kérdést, az oknyomozó újságíró alaposágát és stílusát vegyítve az elemző közgazdász szakmaiságával. Ez a kettősség jellemezte már a szerző 2002-ben megjelent, Bankvilág Magyarországon (Várhegyi, 2002) című könyvét is, és vonul végig ezen a könyvön is. Jól mutatja ezt a kötet végén található 15 oldalas irodalomjegyzék is, amelyben egyaránt megtalálhatóak a napi sajtóban, internetes oldalakon megjelent hírek és az azokhoz kapcsolódó háttérpublikációk, a hetilapok elemzései és csak a szűkebb szakma által olvasott szakkönyvek és szaccikkek is.

Mivel a magántulajdonban levő bankok politikai befolyás alá vonása a 2010 után hatalmon levő Orbán-kormányokra jellemző, a könyv időhorizontja is a 2010-től napjainkig tartó időszakot öleli fel. Korábbra csak a könyv első fejezete nyúlik vissza, amely rövid történeti áttekintést ad a hazai bankprivatizációkról, illetve az 1998 és 2002 között hatalmon lévő első Orbán-kormányok a Postabankkal és a Magyar Fejlesztési Bankkal kapcsolatos bankpolitikájáról, amelyek esetében már felfedezhetőek voltak a 2010 utáni bankpolitika elemei.

A következőkben először a könyv harmadik és negyedik fejezetét ismertetem, amelyek az MNB és az állami tulajdonú fejlesztési bankok szerepéről szólnak. Ez a két fejezet annyiban különíthető el a többi fejezettől, hogy sem a jegybanki függetlenség, sem az állami tulajdonú fejlesztési bankok gazdaságpolitikai szerepvál-

lalása nem speciálisan a hazai bankpiacra jellemző kérdések, hanem a nemzetközi szakirodalomban is sokat elemzett problémakört jelentenek. Gazdaságpolitikát támogató szerepük s ennek okán a politikával való összefonódásuk megítélését számos szempont befolyásolhatja. Ezt követően ismertetem azokat a fejezeteket, amelyek a kereskedelmi bankok politikai befolyás alá vonásáról szólnak. A versenyszférába tartozó bankok politikai befolyás alá vonása (azok tulajdonosi szerkezetétől függetlenül) nyilvánvalóan ellentétes a piacgazdaságok logikájával, jelentős piactorzító hatása van, és alkalmas arra, hogy a banki finanszírozást a politikai hatalom céljai szolgálatába állítsa.

Az MNB, az MFB és az Eximbank elfoglalása

A Magyar Nemzeti Bankról szóló fejezetben a szerző bemutatja azt a folyamatot, ahogyan az Orbán-kormány már 2010 és 2013 között, a korábbi kormány által kinevezett jegybankelnök mandátumának lejárta előtt is számos sikeres és sikertelen kísérletet tett a jegybankelnök hatáskörének csökkentésére és a jegybanki függetlenség csorbítására. 2011 után erre már egyre kevésbé volt szükség, mivel a monetáris tanácsban többségbe került az Orbán-kormány emberének tekinthető négy újonnan kinevezett tag, és innen fogva a kamatpolitikai döntéseket ők határozták meg, többször is leszavazva a tanács belső tagjait. 2013 márciusától pedig Orbán Viktor egyik bizalmasa, korábbi minisztere, Matolcsy György lett a jegybank elnöke. Ahogy azt Várhegyi Éva részletesen dokumentálja, ettől a pillanattól kezdve az MNB a kormány érdekében működött, elsődleges céljává nem az árstabilitás biztosítása, hanem, akár figyelmen kívül hagyva a hosszabb távú inflációs hatásokat, a kormány gazdaságpolitikájának támogatása vált. Rögtön 2013-ban, a korábban elkülönült hatóságként működő Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét beolvasztották az MNB-be, ami lehetőséget adott a felügyeleti politikáknak az MNB – és elnökének – sajátos értékei alapján való részrehajló alkalmazására.

A speciális, a kormány gazdaságpolitikáját és a kormányközeli vállalkozásokat támogató eszközök között kiemelt helye volt az önfinanszírozási programnak, a növekedési hitel- és kötvényprogramoknak. Ezeknek a programoknak a kockázatát jellemzően nem a kereskedelmi bankok, hanem a jegybank vállalta. Az önfinanszírozási program keretében vásárolt államkötvények kamatkockázatát a bankok az MNB-vel kötött kamatsereügyletekkel, ún. swapokkal semlegesítették. Vagyis amikor 2022-től az infláció meglódult, a bankok kamatjövedelmeként nem a korábban meghatározott, alacsony fix kamatokot kapták az állampapír-portfóliójukra,

hanem piaci kamatot. A swap veszteségeit pedig az MNB fedezte. Hasonlóképpen, a növekedési hitelprogram keretében nyújtott hitelek kamatkockázatát is az MNB vállalta azzal, hogy nulla százalékos refinanszírozási hitelt nyújtott a finanszírozó bankoknak. A növekedési kötvényprogram keretében pedig olyan vállalati kötvényeket vásárolt az MNB, amelyeknek nemcsak a kamat-, de a visszafizetési kockázata is az MNB-t terhelte. Márpedig, ahogy ezt a könyv dokumentálja, a többnyire BB minősítésű kötvények futamidő alatti, vagyis tízéves bukási valószínűsége 16–22 százalék.

Vagyis ezek a nem szokványos programok borítékolták, hogy ha véget ér a nagyon alacsony kamatokkal jellemezhető időszak, az MNB-nek hatalmas vesztesége fog képződni. Azt is kimutatja a szerző, hogy az MNB nem szokványos eszközei nemcsak általánosságban a költségvetés konszolidációját és a gazdasági növekedés támogatását célozták. A kötvényvásárlási program elsődleges hasznélvezői a kormányközeli vállalkozások voltak. A program keretében érintett kötvényvásárlások összegének több mint a felét tudta Várhegyi Éva ehhez a vállalkozói körhöz kötni.

Megjegyzendő, és erre a szerző is több helyen utal, hogy a növekedési célú hitelezés jegybanki refinanszírozása, valamint a jegybanki kötvényvásárlási programok a 2008-as válságot követő recesszió és alacsony kamatkörnyezet együttes időszakában, amikor a kamatcsökkentésen keresztül történő gazdaságélénkítés nem volt lehetséges, számos jegybank eszköztárának részét képezte. Azonban az igen kockázatos hitelek és kötvények refinanszírozása, illetve vásárlása nem képezte részét ezeknek a programoknak, mint ahogy a kockázatok teljes átvállalása, és ezzel a bankok, a hitelfelvevők és a kötvénykibocsátók számára való erkölcsi kockázat, az ún. moral hazard keletkeztetése sem.

Az is megjegyzendő, hogy a Magyar Nemzeti Bankot a jegybanki függetleniséget és átláthatóságot rangsoroló kutatások rendre a legfüggetlenebb és leginkább átláthatóan működő jegybankok közé sorolták. Ezek a kiváló értékelések jellemzően 2010. és 2011. évi adatokon alapultak (Dincer & Eichengreen, 2014; Horvath & Vasko, 2016). A 2010-es években a jegybanki függetlenség indexeken keresztüli értékelése már kevésbé volt a kutatások fókuszában. Ekkorra a jegybanki politikák körüli viták abba az irányba tolódtak el, hogy a 2008-as globális válságot követően, amikor a központi bankok makrostabilitási mandátuma jelentősen megnőtt, és ezzel a korábbiakhoz képest felértékelődött az elosztási kérdésekben való döntéshozataluk, vajon a jegybanki függetlenség növelése (Eichengreen et al., 2011) vagy éppen annak korlátozása (Buiter, 2014) lenne indokoltabb, különös tekintettel arra, hogy az elosztási kérdésekről való döntés leginkább a választott politikusok dolga. Ezért

érvel úgy könyvének záró gondolataként Paul Tucker, aki a jegybankot mint nem választáson szerzett hatalommal rendelkező intézményt elemzi, hogy „[a] központi bankok és más független hatóságok csak abban az esetben tudják igen jelentős hatalmukat az emberek jólétének növelésére használni, ha ezeket az intézményeket úgy alakítják ki, hogy azok megfelelő ösztönzőket teremtsenek” (Tucker, 2018:567).² Várhegyi Éva könyvének olvasása arról győzi meg az olvasót, hogy az MNB esetében ezek az ösztönzők nem megfelelőek, az MNB indexekkel mért kiváló függetlensége egy olyan pajzs, amely mögött adott a lehetőség a kormányzati politikai célok érvényesítésére, hiszen a függetlenség hangoztatása arra is alkalmat ad, hogy az MNB döntéseit – például az átmeneti nyereségéből létrehozott alapítványok finanszírozását – megkérdőjelezhetetlenné tegye.

A könyvnek külön fejezete foglalkozik az MFB-vel és az Eximbankkal, amelyeket Várhegyi Éva a kormány házipénztárainak nevez. A jellemzően állami tulajdonban lévő nemzeti fejlesztési bankok a 2008-as válságot követően számos országban jelentős szerepváltozáson mentek keresztül. A gazdasági fejlődés támogatására az EU több országában is új állami fejlesztési pénzüzeteket alapítottak, a meglévők pedig jellemzően nagyon nagy mértékben növelték az aktivitásukat (Mertens & Thiemann 2019; Mertens et al., 2021). Így a magyar MFB és Eximbank hitelállományának a könyvben bemutatott igen gyors növekedése tulajdonképpen beleillik ebbe a sorba.

Ami viszont egyáltalán nem illeszthető bele az európai folyamatokba, az a fejlesztési bankok által finanszírozott projektek szerkezete. Az MFB-ről és az Eximbankról szóló fejezetben tételesen nyomon követhetjük azokat a törvénymódosításokat, amelyek lehetővé tették, hogy a két állami tulajdonú bank szabadon bővíthesse tevékenységi körét, túlléphessen eredeti mandátumán, és gyakorlatilag bármilyen projektet megfinanszírozhasson. A legfontosabb ebben a sorban az Eximbankról szóló törvény 2014. évi módosítása volt, ami lehetővé tette, hogy belföldre termelő cégeket is finanszírozhasson a bank, ha ezzel az adott cég nemzetközi versenyképességét növeli. Vagyis bármilyen céget. A törvénymódosítást követően az Eximbank élt is az újonnan kapott felhatalmazással, és az a furcsa helyzet állt elő, hogy hitelállományának növekedése többszörösen meghaladta nemcsak a bankrendszerét, hanem az MFB-ét is. Hogy ezeknek a hiteleknek milyen nagy része kötött ki a kormányfő családjának és bizalmi körének vállalkozóinál, arra szintén számos, tényszerűen bemutatott példát találunk a könyvben. A példák 2011-től

² A szerző fordítása.

a mai napig sorjáznak, konkrét vállalatnevekkel, összegekkel, megkérdőjelezhetetlenül, igazolva a fejezet címét, vagyis azt, hogy a két intézmény valóban a kormány házipénztáraként működik.

A kereskedelmi bankok elfoglalása

A könyv három fejezete foglalkozik a kereskedelmi bankok elfoglalásának egy-egy fontos epizódjával. A három fejezet együttesen mutatja be, hogy a korábban külföldi bankok által dominált hazai kereskedelmi bankrendszerből hogyan lesz hazai többségű, az ún. haveri bankok számottevő szerepével jellemezhető bankrendszer. (Megjegyezzük, hogy a „haveri bank” kifejezés nem afféle szleng, hanem – ahogy arra a szerző is rámutat – a politológiában használt haveri rendszer – *cronysm* – és haveri kapitalizmus – *crony capitalism* – fogalmának használata.) Kutatóként Várhegyi Éva a hazai kétszintű bankrendszer megalakulása óta követi és elemzi a bankok tulajdonosi struktúrájának változásait, így ez a fejezet akár korábbi írásainak folytatása is lehetne, amelyekben a folyamatok leírása mellett a tulajdonosi struktúra „jóságának” kérdéseit is feszegeti (Várhegyi, 1998a; 1998b; 2001).

Az ebbe a sorba tartozó három fejezet közül az első „A takaréék hadművelet” címet viseli, és a kormánynak a takarékszövetkezeti szektorral kapcsolatos politikáját, lépéseit mutatja be 2010-től egészen az MBH Bank 2023. évi létrehozásáig. Ez a fejezet egy igen személyes hangvételű része a könyvnek, hiszen Várhegyi Éva nyolc éven át kollégája és számos projektben együttműködő partnere, szerzőtársa volt a takarékbank-hadművelet kulcsszereplőjének, Spéder Zoltánnak, akinek a portréját is megrajzolja.

Az, hogy a hazai takarékszövetkezeti szektor élet- és versenyképessége az egyre bonyolultabbá váló üzleti és szabályozási környezetben csak jelentős, államilag is támogatott átalakulás révén biztosítható, régóta köztudott volt. Az MNB például már a 2003-ban, a Bázeli II-es szabályozásra való felkészülés keretében vizsgálta, hogy a takarékszövetkezeti szektor vajon meg tud-e felelni az új szabályozás támasztotta kihívásoknak. Bethlendi & Nagyné (2003) bemutatták, hogy a szövetkezeti tulajdonforma hátrányait a nemzetközi tapasztalatok alapján két úton lehet csökkenteni. Vagy centralizációval, ahol – a tulajdonforma megtartása mellett – egy összeolvadási és integrációs folyamat megy végbe, vagy pedig a szövetkezeti tulajdonforma feladásával, ahol a jobban működő szövetkezeteket egy-egy kereskedelmi bank jó áron fel tudja vásárolni. Magyarország esetére az előbbi megoldást, vagyis a szereplők számának fúziókon keresztüli csökkentését (2002-ben még 183 takarékszö-

vetkezet működött az országban) és a szereplők közötti integráció mélyítését látták célravezetőnek.

Ahogy azt Várhegyi Éva bemutatja, 2010-ben még az Orbán kormány is ezt az elképzelést támogatta, erre tett ígéretet a szektor fejlesztése iránt elkötelezett és abban érdekelt Demjén Sándornak. Később azonban ez a koncepció megváltozott, és az az elképzelés került előtérbe, amely a kormány banktulajdonnal kapcsolatos politikáját máig jellemzi: az első lépésben történő államosítást követően a kormány által kiszemelt baráti vállalkozói körnek való átjátszás (eladás), amit a szerző tranzit-államosításnak hív, és ami a haveri bankok rendszerének kialakítását célozza. Első lépésben, 2013-ban a takarékszövetkezetek többségi tulajdonában lévő Takarékbankot vásárolta meg az államot képviselő MFB, majd adta tovább a magántulajdonban lévő és Spéder Zoltán által vezetett Földhitel- és Jelzálogbanknak (FHB). Maga a történet igen szövevényes, több kizárólag erre a célra létrehozott jogalkotási lépéssel, valamint néhány krimibe illő elemmel, zsarolással és a tulajdonosi jogoktól való kényszerű – önkéntes – lemondással, baráti intézmények számára nyújtott, még az államfőt is közbeiktató kivételekkel, illetve néhány – megbízható vezetés alatt álló – takarékszövetkezet tulajdonosi helyzetbe hozásával. Az eseménysorozat végére a takarékszövetkezetek korábbi tulajdonosai gyakorlatilag elvesztették korábbi tulajdonukat, a szektor 2018-ra 12 szereplőssé, a Takarékbank tulajdonosi struktúrája pedig áttekinthetetlenné vált.

Ugyanilyen szövevényes a Takarékbankot felvásárló FHB bank története is, amelyet a 2008-as válság nagyon megviselt, és amelynek megsegítéséhez az IMF-től felvett kölcsönre is szükség volt. Már ennyiből is elég nyilvánvaló, hogy az FHB-nak nem lehetett pénze bankvásárlásra. Ahhoz különféle (később az EU által is erősen vitatott) kerülőutak, részben burkolt (a Magyar Postát mint állami vállalatot közbeiktató) állami pénzügyi támogatások, illetve a takarékszövetkezeti szektor pénzének az FHB felé való átcsoportosítása voltak szükségesek. Várhegyi Éva részletesen dokumentálja ennek a folyamatnak a történéseit is, valamint azt is, hogy ez hogyan vezetett Spéder bukásához és az FHB TakarékJelzálogbankká alakulásához.

A kereskedelmi bankok elfoglalásával foglalkozó következő fejezet szerves folytatása a takarékszövetkezeti szektor és a Takarékbank elfoglalásának. Azt a folyamatot mutatja be, ahogy az MKB, a Budapest Bank és a Takarékbank összevonásával megszületik a haveri irányítás alatt álló nagybank, a Magyar Bankholding, amely az OTP versenytársaként a hazai bankpiac meghatározó szereplője lehet. Ehhez az első lépést az MKB és a BB megvásárlása jelentette. A szerző itt is részletesen bemutatja, hogy a mai MBH Bank létrehozásához milyen út vezetett. Hogyan vásárolta meg

először az állam az MKB-t és a BB-t, majd adta el újra, megint a tranzitállamosítás technikáját használva. Az állam első lépésben visszautasíthatatlan ajánlatot tett a bankok tulajdonosainak. Az MKB anyabankját a német állam a 2008-as válságot követően feltökésítette, amiért cserébe előírta a leányvállalati struktúra karcsúsítását. A BB tulajdonosa pedig profiltisztítás miatt akarta eladni magyar leánybankját. Így mindkét bank eladósorban volt. Ráadásul ezekben az években nem volt nagy kereslet a válságból alig-alig vagy még egyáltalán nem kilábaló bankokra. Az ügyletek ennek ellenére – ahogy az a könyvben dokumentálva van – indokolatlanul gyorsan és vélhetően túlrazottan történtek. Második lépésben az állam eladta (átjátszotta) a bankokat az általa kiszemelt baráti vállalkozóknak, illetve azok magántőkealapjainak úgy, hogy a kívülállók számára a tulajdonosi struktúra teljesen átláthatatlan volt, és az oknyomozó újságírók is csak egy részéről tudták feltárni, hogy a tulajdonos magántőkealapok Mészáros Lőrínchez és Száraz Istvánhoz köthetőek. A történet az MKB vonatkozásában sokkal összetettebb egy egyszerű felvásárlásnál és újraértékesítésnél. Esetében azt is végigkövethetjük, hogy az MNB mint szanálási hatóság is aktív szerepet vállalt a folyamatban azzal, hogy az állami felvásárlást követően, megkérdőjelezhető módon, szanálás alá vonta az MKB-t. A szanálási folyamat után a bankot az MNB értékesítette, de maga a szanálási folyamat a nyilvánosságtól elzárva zajlott. Ez a fejezet azt a kockázatot is bemutatja, amely a Magyar Bankholding tulajdonosainak banktulajdonosi és egyéb vállalkozásokban lévő tulajdonosi szerepének érdekütközéséből fakad.

Az ebbe a blokkba tartozó harmadik fejezet „A körön kívüli bankok megszelídítése” címet viseli. Első részében arról olvashatunk, hogy milyen a kormányzatnak a külföldi bankokkal szembeni politikája. Itt követhetjük nyomon, hogy miként alakul át a dominánsan külföldi tulajdonban lévő bankszektor többségi hazai tulajdonúvá, és hogyan növekszik a haveri tulajdonú bankok piaci részesedése.

A 2010-es évek első felében még a külföldi bankok kiszorítása volt a cél, de ez csak kisebb sikereket hozott: kivonult a Volksbank, a Credigen Bank és a Banco Popolare. A magyar piac a kormányzati beavatkozások (például a nemzetközi összehasonlításban is magas banki különadó) ellenére is vonzó maradt a külföldi szereplők számára. Ennek okai, ahogy azt Várhegyi Éva már a 2000-es évek elején is bemutatta (Várhegyi, 2003), a hazai bankpiac strukturális sajátosságaiban és az ebből fakadóan alacsony szintű versenyben és magas potenciális profitabilitásban keresendők. Ennek megnyilvánulása a fejlett országokhoz viszonyított magas kamatmarzs és díj- és jutalékszint.

A hazai piacon maradó külföldi tulajdonú bankok megszelídítésének, vagyis a felettük való kormányzati hatalom folyamatos érzékeltetésének fő elemét a büntetések és jutalmazások sokrétű eszköztára képezi. A pozitív, jutalmazói oldalon olyan eszközöket találunk, mint az állami projektek finanszírozásában, az államilag támogatott és a bankok számára is igen jövedelmező hitelek közvetítésében való részvétel, illetve az állami tulajdonú fejlesztési bankokkal való finanszírozási együttműködés. De az MNB számos lépése is ebbe a sorba illeszthető, mint például a jegybank gazdaságélénkítő finanszírozási programjaiban való, a bankok számára igen kedvező konstrukciókat kínáló részvétel. A büntetés oldalon a bankellenes propaganda bevetése, a különadók innovatív használata, a hatósági intézkedések alkalmazása jelenik meg. Ez utóbbi elsősorban az MNB felügyeleti hatóságként végzett tevékenységére vonatkozik, de ide sorolható a Gazdasági Versenyhivatal eljárásainak felhasználása is. A könyvben mindkét típusú lehetőségre, illetve azok használatára is találhatunk példákat.

A körön kívüli bankok megszelídítésének sorában önálló alfejezet foglalkozik a legnagyobb hazai bankkal, az OTP-vel. Az OTP piaci súlya és kiemelt lakossági finanszírozó szerepe miatt különleges, így esetében a kormányzattal való kapcsolat kétirányú. Az OTP számos epizódban, üzleti- és jogalkotási lépésben megnyilvánuló, eredményes érdekérvényesítését 1990-től kezdődően dokumentálja a szerző egészen addig, hogy 2010-ben sikerült elérnie: a bankadó vetítési alapja – számára kedvezőbben – ne a bankok jövedelme, hanem mérlegfőösszege legyen. Az OTP-vel kapcsolatban nem szerepelnek külön a büntetések, azok gyakorlatilag megegyeznek a többi, körön kívüli bankra vonatkozókkal. Bemutatásra kerülnek viszont azok a bankpolitikai lépések, amelyeket az OTP kezdeményezett, de nem jártak sikerrel. Ide sorolhatóak az OTP belföldi felvásárlási törekvései: a Konzumbank megvétele, a K&H bank kisebbségi állami tulajdonrészének megszerzése, a Postabank, illetve az MKB megvásárlása, valamint egy közös, OTP és állami tulajdonú zöldbank megalapítása. Ezeknek a törekvéseknek a meghiúsulása után kezdett az OTP regionális terjeszkedésbe, és vált a közép- és kelet-európai régió meghatározó banksoport-jává. Az OTP-ről szóló részt szintén igen érdekesen megírt és informatív, Csányi Sándorról szóló portré zárja.

Hogyan működik az elfoglalt bankrendszer?

Az állami és magántulajdonú bankok sikeres elfoglalását elemző fejezeteket követően kerül bemutatásra az, hogy mekkora ma, hogyan működik és mire hasz-

nálható a haveri bankok rendszere. A haveri bankok közé a két állami tulajdonú fejlesztési bank és a Magyar Bankholding mellett két kisebb bankot, a Gránitbankot és a Duna Takarékszövetkezetet sorolja a szerző. Mindkét bankkal találkozhattunk már a könyv korábbi fejezeteiben. Az akkor még Garancsi Istvánhoz köthető Dunabank elődje, a Duna Takarékszövetkezet volt az egyik olyan intézmény, amelyik – vélhetően speciálisan rá szabott jogi kikapunak köszönhetően – kimaradhatott a kényeszerű takarékszövetkezeti integrációból. A Gránit Bank többször részesült állami tőkeemelésben, amikor szüksége volt rá úgy, hogy ezért az állam nem kért érdemi beleszólást a bank ügyeibe. Az állam később a Gránitbankban meglévő tulajdonrészét pályázatos formában értékesítette úgy, hogy azt egyedül a korábban már szavazats többségi részvényhez jutó fő tulajdonos, Hegedűs Éva vehette meg. Azokat a sajtóforrásokat is idézi a könyv, amelyek szerint az MKB megvásárlását is a Gránitbank hitele finanszírozta. Később a Duna Takarékszövetkezet Mészáros Lőrinc, a Gránitbank pedig Tiborcz István érdekeltségi körébe került. Így a haveri bankok körébe sorolásuk megkérdőjelezhetetlen.

A haveri bankok piaci részesedése 2021-ben a bankok mérlegfőösszegéből 24 százalék, hiteleiből 25 százalék, betéteiből pedig 19 százalék volt (192. oldal, 3. táblázat), vagyis a bankszektor mintegy egynegyedét foglalta magába. De ezen túlmenően az ide tartozó bankok számos alapkezelővel, lízingcéggel egyéb pénzügyi vállalkozással is rendelkeztek. Mindezek mellett megindult a biztosítási szektor elfoglalása is: 2023 januárjában megalakult a Magyar Biztosítóholding is.

Elfoglalásuk után a haveri bankok a hatalom szolgálatába állíthatók. Erre is számos példát találunk a könyvben. Ide sorolható a klientúra részére történő szívességi hitelek nyújtása, ami a hatalmi pozícióban levők vagyonát és jövedelmét gyarapítja, az MFB tőkeprogramjai, amivel a kormányfő köréhez tartozó személyek magántőkealapjait finanszírozza, vagy a politikai célú hitelezés, amelynek szemléletes példája az MKB által 2022 tavaszán Marine Le Pennek nyújtott hitel.

A haveri bankok rendszere és működése komoly kockázatokat, költséget jelent a magyar társadalom számára. A tőkeerős tulajdonosok helyett innen fogva a magyar államnak kell egy esetleges bankmentés következményeit és költségeit állnia. De ha nincs válság, a haveri bankok felé irányuló jövedelemátcsoportosítás (például az MNB és az állami fejlesztési bankok olcsó finanszírozásán keresztül) a bankoknak nem a gazdaság megfelelő működését, hanem az állami megrendelésekkel kitömött baráti cégeket preferáló finanszírozási gyakorlata mindenképpen komoly károkat okoz, és jelentős társadalmi költséget jelent.

Várhegyi Éva könyvét ajánlom mindenkinek, aki érdeklődik a hazai szakpolitikák, különösen a bankpolitika iránt, valamint kíváncsi arra, hogy miként fonódik össze a politika és a gazdaság a mai Magyarországon. Ahogy azt a szerzőnek a Magyar Narancsban, a HVG-ben vagy az Élet és Irodalomban megjelent cikkeit figyelemmel kísérők már megszokhatták, a részletesen, nagy tényanyag feldolgozására építve és nagy szakértelemmel bemutatott folyamatok könnyen érthető, olvasmányos, esetenként kifejezetten szórakoztató stílusban vannak megírva, ami a könyvet nemcsak szakszerű munkává, de mindenki számára élvezetes olvasmánnyá is teszi.

Hivatkozások

- Bethlendi, A., & Nagyné Vas, E. (2003). *A szövetkezeti tulajdonforma és a nemzetközi tőkeszabályozás kettős kihívása a takarékszövetkezeti szektorral szemben*. MNB Jelentés a Pénzügyi Stabilitásról, május, 142–151. <https://www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2023-majus.pdf>
- Borz, J. L., & Grossman, R. S. (2004) Paying for privilege: The political economy of Bank of England charters, 1694-1844. *Explorations in Economic History*, 41, 48–72. https://econpapers.repec.org/article/eeexehis/v_3a41_3ay_3a2004_3ai_3a1_3ap_3a48-72.htm
- Dinc, S. I. (2005). Politicians and banks: Political influences on government-owned banks in emerging markets. *Journal of Financial Economics*, 77, 453–479. DOI: 10.1016/j.jfineco.2004.06.011
- Dincer, N., & Eichengreen, B. (2014). Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures. *International Journal of Central Banking*, March, 189–253. <https://www.ijcb.org/journal/ijcb14q1a6.pdf>
- Horvath, R., & Vasko, D. (2016). Central Bank transparency and financial stability. *Journal of Financial Stability*, 22(c), 45–56.
- Mertens, D., & Thiemann, M. (2019). Building a hidden investment state? The European Investment bank, national development banks and European economic governance. *Journal of European Public Policy*, 26(1) 23–43. DOI: 10.1080/13501763.2017.1382556
- Mertens, D., Thiemann, M., & Volberding, P. (2021). *The Reinvention of development Banking in the European Union*. Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/39651>
- Tucker, P. (2018). *Unelected Power: The Quest for Legitimacy in Central Banking and the Regulatory State*. Princeton University Press. <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691196305/unelected-power>
- Várhegyi, É. (1987). A hitelelosztás tendenciái Magyarországon. *Pénzügykutatói Intézet Tanulmányai*, 3.
- Várhegyi, É. (1998a). A magyar banktulajdonosi szerkezet sajátos vonásai. *Közgazdasági Szemle*, október, 906–922. <http://epa.niif.hu/00000/00017/00042/pdf/varhegyieva.pdf>
- Várhegyi, É. (1998b). *Bankprivatizáció*. Állami Privatizációs és vagyongazdálkodási Rt.
- Várhegyi, É. (2001). Külföldi tulajdon a magyar bankrendszerben. *Közgazdasági Szemle*, július–augusztus, 581–598. <http://epa.niif.hu/00000/00017/00073/pdf/Varhegyi.pdf>
- Várhegyi, É. (2002). *Bankvilág Magyarországon*. Helikon Kiadó.
- Várhegyi, É. (2003). Bankverseny Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, december, 1027–1048. https://penzugyututato.hu/sites/default/files/Bankverseny_Magyarorszagon.pdf